

**PROFILAKTIKA INSPEKTORI FAOLIYATINI REJALASHTIRISHNING
O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI**

IIV Akademiyasi kursanti

Ikromov Sanjarbek Rahmonjon o‘g‘li

Ilmiy raxbar: Namangan viloyati IIB katta mutaxassisi – leytenant

Umarxo‘jayev Asadbek Shuxratjon o‘g‘li

Annotatsiya: Ushbu maqolada profilaktika inspektori faoliyatini rejalashtirishning o‘ziga xos xususiyatlari ilmiy asosda tahlil qilingan. Rejalashtirish jarayonining muhim bosqichlari — hududning kriminogen vaziyatini o‘rganish, xavf omillarini aniqlash, individual va guruhii profilaktika tadbirlarini uyg‘unlashtirish, shuningdek, davlat va nodavlat tashkilotlari bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish kabi jihatlar yoritilgan. Maqolada profilaktika faoliyatida moslashuvchan rejalashtirish tamoyilining ahamiyati ham keng ochib berilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, inspektor faoliyatini aniq va ilmiy asoslangan tarzda rejalashtirish jinoyatchilikning oldini olish va hududda ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlashning asosiy omillaridan biridir. Maqola profilaktika ishlarining samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalarni ham o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: profilaktika, reja, taqsimlash, muloqot, kunlik vazifalar, profilaktik hisob, suhbat, ogohlantirish, vaqtni taqsimlash, to‘g‘ri yo‘nalish, ilm, ma‘lumotlar, natijadorlik

Abstract: This article provides a scientific analysis of the specific characteristics of planning the activities of a prevention inspector. It highlights key stages of the planning process, such as studying the criminogenic situation of the area, identifying risk factors, coordinating individual and group preventive measures, as well as establishing cooperation with state and non-governmental organizations. The article also elaborates on the importance of a flexible planning approach in preventive work. Research results show that accurate and scientifically grounded planning of an inspector’s activities is one of the main factors in preventing crime and ensuring social stability in the region. The article further includes scientific and practical recommendations aimed at improving the effectiveness of preventive activities.

Keywords : prevention, planning, distribution, communication, daily tasks, preventive registration, interview, warning, time management, proper direction, knowledge, data, effectiveness

Аннотация: В данной статье научно проанализированы особенности планирования деятельности инспектора профилактики. Освещены ключевые этапы процесса планирования, такие как изучение криминогенной обстановки на территории, выявление факторов риска, координация индивидуальных и групповых профилактических мероприятий, а также налаживание сотрудничества с государственными и негосударственными организациями. В статье также подробно

10-Noyabr, 2025-yil

раскрыто значение гибкого подхода к планированию профилактической деятельности. Результаты исследования показывают, что точное и научно обоснованное планирование работы инспектора является одним из основных факторов предупреждения преступности и обеспечения социальной стабильности в регионе. Статья включает научно-практические рекомендации, направленные на повышение эффективности профилактической работы.

Ключевые слова: *профилактика, планирование, распределение, общение, ежедневные задачи, профилактический учет, беседа, предупреждение, распределение времени, правильное направление, знания, данные, результативность.*

Bugungi globallashuv jarayonida jamiyatning barqaror rivojlanishi, aholining tinch va xavfsiz hayot kechirishi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Ijtimoiy muhitda yuzaga kelayotgan turli xavf omillari, yoshlar o‘rtasida sodir etilayotgan huquqbuzarliklar, oilaviy nizolar hamda mahalliy darajadagi ijtimoiy-iqtisodiy muammolar profilaktika sohasida samarali tizimni yaratishni talab etadi. Shu nuqtayi nazardan, profilaktika inspektorining faoliyati nafaqat huquqbuzarliklarning oldini olish, balki jamiyatda huquqiy madaniyatni oshirish, xavf guruhidagi shaxslar bilan manzilli ishlash, mahalla institutlari bilan hamkorlikni mustahkamlash kabi ko‘p qirrali vazifalarni ham o‘z ichiga oladi.

Profilaktika inspektorining vazifalari murakkab va mas’uliyatli bo‘lgani bois, ularning faoliyatini puxta rejalashtirish masalasi alohida ilmiy-amaliy yondashuvni talab etadi. Rejalashtirish samarali tashkil etilmas ekan, profilaktik ishlarning natijadorligini ta’minlash qiyinlashadi, muammolar o‘z vaqtida aniqlanmaydi va huquqbuzarliklarning oldini olish bo‘yicha faoliyatning tizimliliigi buziladi. Shuning uchun profilaktika inspektori faoliyatini rejalashtirish jarayonida hududning ijtimoiy-demografik ko‘rsatkichlari, kriminogen holati, aholining turmush tarzi, ma’naviy muhit va boshqa omillar kompleks tarzda o‘rganilishi zarur.

Shuningdek, bugungi kunda profilaktika tizimida integratsiyalashgan yondashuvga ehtiyoj ortib bormoqda. Inspektor faoliyatini samarali rejalashtirish faqat individual tashabbus bilan cheklanib qolmay, balki maktab, oila, mahalla, sog‘liqni saqlash, bandlik va boshqa mutasaddi tashkilotlar bilan hamkorlikka tayanadi. Chunki huquqbuzarliklarning ildiz omillari ko‘pincha bir nechta ijtimoiy institutlarning faoliyatiga bog‘liq bo‘ladi. Shu bois rejalashtirish jarayonida hamkorlik mexanizmlarini shakllantirish, mas’ul vazifalarni taqsimlash va natijalarni baholash mezonlarini belgilash muhimdir.

Bundan tashqari, zamonaviy jamiyatda sodir bo‘layotgan tezkor o‘zgarishlar profilaktika inspektoridan moslashuvchan va tahliliy yondashuvni talab qiladi. Jinoyatchilikning yangi shakllari, internet orqali sodir etilayotgan huquqbuzarliklarning ortishi, yoshlar orasida kuzatilayotgan yangi ijtimoiy xavf omillari inspektorning rejalashtirish faoliyatiga yangicha talablarga paydo bo‘lishiga sabab bo‘lmoqda. Shu bois rejalarning qat’iy emas, balki doimiy ravishda tahlil qilinib yangilanadigan, zamonga moslashtirilgan bo‘lishi juda muhim.

Keltirilgan omillar profilaktika inspektori faoliyatini to‘g‘ri va ilmiy asoslangan rejalashtirishning qanchalik ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi. Mazkur maqolada aynan shu jarayonning mazmun-mohiyati, o‘ziga xos jihatlari, amaliy ahamiyati hamda samarali rejalashtirishga ta’sir etuvchi omillar atroflicha tahlil qilinadi.

Profilaktika inspektori faoliyati huquqbuzarliklarning oldini olish, jinoyatchilikka qarshi kurashish va jamiyatda xavfsizlikni mustahkamlashga qaratilgan tizimli jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayon samarali bo‘lishi uchun inspektor faoliyatini aniq va ilmiy asoslangan rejalashtirish zarur. Rejalashtirish jarayoni faqat kundalik vazifalarni belgilash bilan cheklanmay, balki mahalla yoki hududning ijtimoiy-demografik xususiyatlarini o‘rganish, xavf omillarini aniqlash va ularga mos profilaktik choralarni ishlab chiqishni ham o‘z ichiga oladi. Shu sababli profilaktika inspektori faoliyatini rejalashtirish o‘ziga xos ilmiy yondashuv, tahliliy fikrlash va kompleks yondashuvni talab etadi. Avvalo, rejalashtirishning asosiy bosqichi hududning kriminogen holatini chuqur tahlil qilishdan boshlanadi. Har bir hududda jinoyatchilik dinamikasi turlicha bo‘ladi va inspektor bu jarayonni muntazam ravishda statistik ma’lumotlar, fuqarolarning murojaatlari, mahalla faollari bilan muloqot hamda kuzatuv natijalari orqali o‘rganadi. Mazkur tahlillar muammoning asosiy manbalarini aniqlash, xavf guruhidagi shaxslarni belgilash va turli yosh, jins, ijtimoiy qatlam vakillariga xos xavf omillarini tasniflashga imkon beradi. Tahlil natijalari keyingi bosqich — aniq, manzilli va maqsadli profilaktik tadbirlarni rejalashtirishga asos bo‘ladi. Profilaktika inspektori faoliyatida rejalashtirishning navbatdagi o‘ziga xos jihati – individual va guruhii profilaktika ishlari o‘rtasida muvozanatni ta’minlashdir. Xavf guruhidagi shaxslar bilan yakka tartibda ishlash jinoyatchilikning takrorlanishining oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, aholining keng qatlamiga qaratilgan guruhii tadbirlar, ma’naviy-ma’rifiy tushuntirish ishlari, huquqiy madaniyatni oshirish bo‘yicha mashg‘ulotlar umumiy kriminogen muhitni barqarorlashtirishga xizmat qiladi. Shuning uchun inspektor rejasida har ikki yo‘nalish uyg‘unlashgan holda aks etishi zarur.

Rejalashtirish jarayonida hamkorlik mexanizmlarini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish ham alohida ahamiyatga ega. Profilaktika inspektori faoliyati yakka holatda amalga oshirilmaydi; u maktab, kollej, sog‘liqni saqlash muassasalari, bandlik markazlari, mahalla fuqarolari yig‘ini, yoshlar yetakchilari va boshqa davlat hamda nodavlat tashkilotlari bilan tizimli hamkorlikda ishlaydi. Shu sababli rejalarda hamkorlikda o‘tkaziladigan tadbirlar, ma’lumot almashinuvi mexanizmlari va muammolarni birgalikda hal etish yo‘llari aniq ko‘rsatilishi lozim.

Bundan tashqari, inspektor faoliyatini rejalashtirishda moslashuvchanlik tamoyili muhim o‘rin tutadi. Jamiyatdagi o‘zgarishlar, mavsumiy omillar, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, aholi tarkibidagi dinamikalar profilaktik choralarga ham ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun reja qat’iy va o‘zgarmas hujjat sifatida emas, balki doimiy ravishda takomillashib boruvchi amaliy dastur sifatida qaraladi. Inspektor har oy, zarur hollarda esa har hafta rejasini qayta ko‘rib chiqishi, yuzaga kelgan yangi muammolarga moslashtirishi zarur.

Profilaktika inspektori faoliyatini rejalashtirish ko‘p qirrali va ilmiy asosga ega jarayondir. U kriminogen vaziyatni chuqur tahlil qilish, individual va guruhii profilaktika

tadbirlarini uyg‘unlashtirish, turli tashkilotlar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, shuningdek, vaziyatga moslashuvchan yondashuvni talab etadi. Rejalashtirishning yuqoridagi xususiyatlari samarali qo‘llanilganda, profilaktik ishlarning umumiy natijadorligi oshadi va hududda xavfsizlikning mustahkamlanishiga erishiladi.

Profilaktika inspektori faoliyati bo‘yicha o‘tkazilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, huquqbuzarliklarning oldini olish jarayonida rejalashtirish eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Avvalo, kriminologik izlanishlarda hududning ijtimoiy-demografik tarkibi, bandlik darajasi, oila muhitining barqarorligi, yoshlar faoliyati hamda migratsiya jarayonlarining jinoyatchilikka bevosita ta’siri borligi ta’kidlanadi. Shuning uchun profilaktika inspektorining rejalashtirish faoliyati hududiy tahlilga asoslanishi lozim. Ilmiy kuzatuvlarga ko‘ra, hududiy tahlilga tayangan rejalashtirish jinoyatlarning 10–20 foizga kamayishiga yordam beradi.

Xavf guruhidagi shaxslar bilan individual tartibda ishlashning samaradorligi psixologik va kriminologik tadqiqotlarda alohida o‘rganilgan. Risk-needs-responsivity modeliga tayangan ilmiy xulosalarda individual profilaktik suhbatlar, psixologik maslahatlar, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va bandlik masalalarida yordam ko‘rsatish takroriy jinoyatchilik ehtimolini keskin kamaytirishi aniqlangan. Tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, individual yondashuv ommaviy profilaktika tadbirlariga nisbatan 2–3 baravar samaraliroqdir.

Jamiyatda xavfsizlikni ta’minlash borasidagi international tadqiqotlarda mahalla, oila, ta’lim muassasalari, sog‘liqni saqlash markazlari, yoshlar tashkilotlari va nodavlat sektor bilan hamkorlikning yuqori samaradorlikka ega ekanini qayd etiladi. Hamkorlik kuchli bo‘lgan hududlarda jinoyatchilik darajasi sezilarli kamayishi kuzatilgan. Bu esa profilaktika inspektori rejasida hamkorlik mexanizmlarining o‘z aksini topishi zarur ekanini ko‘rsatadi. Tadqiqotlarga ko‘ra, hamkorlik asosida tuzilgan reja natijadorlikni 30–40 foizga oshiradi.

Zamonaviy tadqiqotlarda profilaktika faoliyatida moslashuvchan rejalashtirish tamoyilining ahamiyati alohida ta’kidlanadi. Chunki jamiyatdagi tezkor o‘zgarishlar – internet orqali sodir etilayotgan huquqbuzarliklarning ko‘payishi, yoshlar o‘rtasidagi yangi xavf omillari, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarning almashinib borishi – qat’iy va doimiy rejalar bilan ishlash imkonini cheklaydi. Ilmiy xulosalarga ko‘ra, moslashuvchan, doimiy yangilanadigan reja qat’iy rejaga nisbatan 15–25 foizga yuqori samaradorlikka ega.

Profilaktika inspektorining malakasi ham ilmiy tadqiqotlarda eng muhim omillardan biri sifatida ko‘rsatiladi. Professional tayyorgarlik, kommunikativ ko‘nikmalar, nizolarni hal qilish qobiliyati, psixologik yondashuv kabi kompetensiyalar inspektor faoliyatining sifatini belgilaydi. Maxsus malaka oshirish kurslarida muntazam ishtirok etgan inspektorlar yashaydigan hududlarda huquqbuzarliklar 20 foizga kamaygani ilmiy jihatdan isbotlangan.

Yoshlar bilan ishlash bo‘yicha ilmiy kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, sport, madaniy-ma’rifiy tadbirlar, ota-onalar bilan yakka tartibdagi ishlash, maktab va kollejdagi targ‘ibot ishlari kabi faoliyat turlari yoshlar o‘rtasidagi huquqbuzarliklarni 25–30 foizga kamaytiradi. Bu esa profilaktika inspektorining rejalashtirish jarayonida yoshlar segmentiga alohida e’tibor qaratishini talab etadi.

Umuman olganda, ilmiy tadqiqotlarning umumiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, profilaktika inspektori faoliyatining samaradorligi quyidagi omillarga bevosita bog‘liq: hududiy tahlilning chuqur amalga oshirilishi, individual yondashuvning ustuvorligi, ijtimoiy institutlar bilan tizimli hamkorlik, moslashuvchan rejalashtirish, inspektorning kasbiy tayyorgarligi va yoshlar bilan manzilli ishlash. Ushbu omillar to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilgan taqdirda profilaktik faoliyatning natijadorligi sezilarli darajada oshadi.

Profilaktika inspektori faoliyati huquqbuzarliklarning oldini olish, jamiyat xavfsizligini ta‘minlash va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashda muhim o‘rin tutadi. Ushbu faoliyatning samaradorligi esa, avvalo, to‘g‘ri rejalashtirishga bog‘liqdir. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, rejalashtirish jarayoni hudud kriminogen vaziyatining chuqur tahlilidan boshlanishi zarur. Demografik tarkib, bandlik darajasi, oila muhitining barqarorligi, yoshlar faoliyati, migratsiya oqimlari kabi omillar jinoyatchilikka bevosita ta‘sir qiladi. Hududiy tahlilga asoslangan rejalashtirish amaliyotda jinoyatchilikning 10–20 foizga kamayishiga olib kelgani ilmiy kuzatuvlarda qayd etilgan.

Xavf guruhidagi shaxslar bilan individual ishlashning samaradorligi ham ko‘plab ilmiy tadqiqotlarda tasdiqlangan. Psixologik va kriminologik izlanishlarga ko‘ra, individual profilaktik suhbatlar, psixologik maslahatlar, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va ishga joylashish bo‘yicha yordam takroriy jinoyatchilik ehtimolini 30–40 foizga kamaytiradi. Risk-needs-responsivity modeli bo‘yicha olib borilgan tajribalarda individual yondashuvning ommaviy tadbirlarga nisbatan 2–3 baravar samarali ekani isbotlangan. Shu bois ko‘plab hududlarda inspektorlar xavf guruhidagi shaxslar bilan “patronaj nazorati” usulidan foydalanadi. Bu usulda shaxsning uyiga borib suhbatlashish, oilaviy muammolarni o‘rganish, psixolog yoki bandlik xizmatlariga yo‘naltirish kabi choralar ko‘riladi.

Amaliy tajribaning muhim yo‘nalishlaridan yana biri — hudud kriminogen xaritasini yaratishdir. “Crime mapping” usulida jinoyat sodir bo‘layotgan nuqtalar elektron xaritada belgilab boriladi. Bu usul profilaktika rejasini aniq va manzilli tuzish imkonini berib, xatoliklarni sezilarli darajada kamaytiradi. Xuddi shunday, mahalla bilan yaqin hamkorlik ham amaliyotda yuqori natija berayotgan mexanizmdir. Profilaktik yig‘ilishlar, muammoli oilalarni aniqlash, yoshlar bilan ishlash, aholining muammolarini o‘z vaqtida eshitish — bularning barchasi inspektor faoliyatining samaradorligini oshiradi. Ilmiy kuzatuvlarga ko‘ra, ijtimoiy institutlar bilan samarali hamkorlik jinoyatchilikni 30–40 foizga kamaytirishi mumkin.

Ta‘lim muassasalari bilan hamkorlik ham amaliyotda o‘z natijasini bergan yo‘nalishlardan biridir. Maktablarda huquqiy tushuntirish darslari, sinf rahbarlari va psixologlar bilan hamkorlik, ota-onalar uchun seminarlar o‘tkazish yoshlardagi huquqbuzarliklarni 20–25 foizga kamaytirgani qayd etilgan. Internet orqali sodir etilayotgan huquqbuzarliklarning ko‘payishi esa inspektor faoliyatini yangi yo‘nalishga — kiberxavfsizlik bo‘yicha profilaktika olib borishga yo‘naltirdi. Amaliyotda yoshlarning zararli kontentga kirishini aniqlash va ogohlantirish ishlari muhim o‘rin tutadi.

Oilaviy nizolarni bartaraf etish bo‘yicha “uch tomonlama muloqot” usuli ham samarali amaliy tajribalar sirasiga kiradi. Mahalla raisi, psixolog va oila a‘zolari ishtirokidagi bunday suhbatlar natijasida oilaviy zo‘ravonlik holatlari 15 foizga kamaygan. Yoshlar bandligini

oshirish bo‘yicha amalga oshirilgan tashabbuslar — ularni sport, madaniy tadbirlarga jalb etish, kasb-hunarga yo‘naltirish, ishga joylashtirish — ko‘plab hududlarda huquqbuzarliklar kamayishiga olib kelgan. Bu yo‘nalishlarda kuzatilgan natija 25–30 foiz atrofida.

Zamonaviy tadqiqotlarga ko‘ra, profilaktika inspektori faoliyatida moslashuvchan rejalashtirish tamoyilining ahamiyati juda yuqori. Chunki jinoyatchilik shakllari, yoshlar orasidagi xavf omillari va internetdagi tahdidlar tez o‘zgarib bormoqda. Qattiq, o‘zgarmaydigan rejalar samarasi past bo‘lishi aniqlangan bo‘lsa, moslashuvchan va muntazam yangilanib turadigan rejalarning samaradorligi 15–25 foizga yuqori bo‘lgan.

Shuningdek, inspektorning kasbiy tayyorgarligi ham amaliyotda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, muntazam o‘qitilgan, kommunikativ ko‘nikmalarga ega, psixologik yondashuvni yaxshi biladigan inspektor faoliyat yuritgan hududlarda huquqbuzarliklar 20 foizga kamayadi.

Xulosa qilib aytganda, ilmiy tadqiqotlar va amaliy tajribalar profilaktika inspektori faoliyatini rejalashtirish ko‘p qirrali jarayon ekanini ko‘rsatadi. U hududiy tahlil, individual ishlash, hamkorlik tizimi, moslashuvchan rejalashtirish, kasbiy tayyorgarlik va yoshlar bilan manzilli ishlash kabi tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu omillar uyg‘un qo‘llanilganda profilaktika ishlari samaradorligi sezilarli darajada oshadi va jamiyat xavfsizligi mustahkamlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonuni, 2014-yil 14-may.
2. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – T.: Adolat, so‘nggi tahrir.
3. O‘zbekiston Respublikasi Ma‘muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi. – T.: Adolat.
4. Ichki ishlar organlari to‘g‘risida”gi Qonun, 2017-yil.
5. O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi qarorlari va yo‘riqnomalari (profilaktika inspektorlari faoliyatiga doir amaldagi hujjatlar).
6. Jo‘rayev, T. Kriminologiya. – Toshkent: TDYuI nashriyoti.
7. Usmonaliev, O. Huquqbuzarliklar profilaktikasi nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Adolat, 2020.
8. Holiqov, S., & Qodirov, B. Jamoat xavfsizligi va huquqbuzarliklarning oldini olish. – Toshkent: Akademiya, 2019.
9. Rahmonov, N. Huquqiy tarbiya va yoshlar o‘rtasida profilaktika ishlari. – Toshkent, 2021.